

Bolgarska zunanja politika je vsebina drugega poglavja. Bolgarija je skušala doseči z balkanskimi državami podoben sporazum, kot Madžarska z Malo Antanto. Tudi v Bolgariji so se hoteli rešiti določb mirovne pogodbe s konca prve svetovne vojne. Tako so s Solunskim sporazumom države Balkanskega pakta in Bolgarija anulirale vojaške omejitve pogodbe iz Neuillyja. Po Münchnu pa so Bolgari začeli krepiti propagando za okupacijo južne Dobrudže in za izhod na Egejsko morje. Ob vsem tem je v Bolgariji rastel nemški vpliv, ki se je kazal v krepitvi trgovskih stikov in politični podpori.

Tretje poglavje je namenjeno prikazu politične aktivnosti Grčije in Turčije. Grčija in Turčija sta imeli enak trn v peti. To je bila Bolgarija in pa sodelovanje Jugoslavije z Bolgarijo. Ena od akcij zoper Bolgarijo in Jugoslavijo je bil tudi izgon Vanča Mihajlova iz Turčije. Tudi v teh dveh državah so Nemci krepili svoj vpliv, zopet prek gospodarskih stikov.

Četrto poglavje je avtor posvetil vlogi zahodnih držav na Balkanu in vlogo Nemčije in Italije v Romuniji in Jugoslaviji po sporazumu v Münchnu. Po Münchnu so imeli Nemci proste roke na Balkanu. Njihov povečan vpliv naj bi, po mnenju Velike Britanije, krhal nemško-italijanske odnose in zapletal odnose s Sovjetsko zvezo. Nemci so se v Romuniji, Jugoslaviji in na Madžarskem lahko opirali na svoje manjšine, ki so formirale pronacistične organizacije. Hkrati pa so bile Nemcem opora tudi profašistične organizacije v teh državah. Spretno so Nemci igrali na karto rivalstva med Romunijo in Madžarsko.

Zadnje poglavje je posvečeno dogodkom v začetku 1939. leta. Poleg zunanje politične dejavnosti balkanskih držav, nam avtor ves čas prikazuje posledice, ki so jih širšeevropski dogodki imeli na položaje v posameznih državah. Seznanja nas s krizo v Jugoslaviji, problemi ob volitvah konec leta 1938, odstranitvi Korošca iz vlade in padcu Stojadinovića. Prikazani sta krepitvi diktatur kralja Karla v Romuniji in carja Borisa v Bolgariji, položaj v Grčiji in Turčiji. Poudarja se način nemškega vpliva na Balkanu; kaže se predvsem v povečanju gospodarske odvisnosti teh držav od Nemčije. Temu se zahodne države niso znale upreti. Opazimo lahko, da je dal avtor poudarek predvsem odnosom balkanskih držav do Nemčije, manj pa do Italije. Tudi balkanske države so posvečale Italiji, kot šibkejšemu partnerju v osi, manjši pomen. Avtor v naslovu govori o balkanskih državah. Vendar pa je pustil popolnoma ob strani Albanijo. Morda zaradi prevladujočega vpliva Italije v njej, morda zaradi objektivnih težav, morda pa jo je imel za nepomemben faktor v takratnem času. Omenja jo le, ko govori o italijanskih ponudbah Jugoslaviji za razdelitev Albanije. Knjiga je zanimiv, dasi omejen prikaz težav in problemov balkanskih držav v letu 1938-39. Zamera, ki jo lahko izrečemo na račun knjige, je tehnične narave. V opombah, kjer avtor navaja vir nekega podatka ali trditve, predvsem pri arhivskih virih, nas motijo kratice. S kraticami je zapisano ime vira, tj. arhiva, ali zbirke dokumentov, nikjer pa te kratice niso razložene.

Bojan Balkovec

Branko Petranović, Momčilo Zečević, Jugoslovanski federalizam
Ideje i stvarnost. Tematska zbirka dokumenata. Beograd: Prosveta, 1987. 826 + 783
strani.

Priznana beograjska zgodovinarja nadaljujeta z objavljanjem virov. Tokrat sta se lotila problema federalizma oziroma centralizma kot njegovega nasprotja, v Jugoslaviji, od nastanka skupne države naprej. Avtorja sta zbrala v dveh zajetnih zvezkih prek petsto trideset dokumentov. Zbirka je razdeljena na tri dele. Prvi obsega čas od priprave na sprejem Vidovdanske ustave do začetka druge svetovne vojne. Drugi del je čas NOB, tretji čas po osvoboditvi do danes. Dodan je tudi širen uvod, kjer so predstavljeni dokumenti iz časa prve svetovne vojne, ki govorijo o nastajanju nove države. Znotraj posameznih časovnih obdobjev so dokumenti razdeljeni še po tematskih sklopih.

V uvodu so predstavljeni dokumenti Jugoslovanskega odbora, tisti, ki govore o vojnih in političnih ciljih Srbije. Pomembno mesto zavzemajo različne deklaracije (Majniška, Krfska, Zenevska), ki govore o oblikah državne ureditve po združitvi. Potem so tu izjave različnih političnih strank in nekaterih posameznikov. Uvodni del zaključujejo dokumenti o združitvi. Tu so Odloki narodne skupščine Vojvodine in Crne gore in kot zadnji Adresa delegacije Narodnega veća SHS prestolonasledniku Aleksandru in njegov odgovor 1. 12. 1918.

Prvi del je razdeljen na trinajst tematskih sklopov. Na čelu teh poglavij je del, ki govori o ustavi oziroma o delu pri njenem sprejemanju. Postopek sprejemanja ustave se je začel s sklicem začasnega narodnega predstavništva, katerega naloga je bila predpisati volilni zakon za ustavodajno skupščino. Konstituenta je bila izvoljena

šele novembra 1920, vendar pa so različni predlogi za ustavo nastajali že prej. Iz časa delovanja konstituante so najpomembnejši predlogi različnih strankarskih klubov. Tako so predstavljeni programi Zemljoradniške stranke, Narodnega kluba, Jugoslovanskega kluba, socialistov, republikancev in HRSS. Zadnji dokument v tem sklopu je Vidovdanska ustava. Avtorja nam predstavljata tudi člene, ki kažejo centralistično-unitaristični značaj ustave, npr. tretji člen o jeziku in 95. člen o razdelitvi države na oblasti, okrožja, sreze in občine. Temelj za izigravanje političnih nasprotnikov je bil tudi 85. člen. Ta pravi, da je kvorum za veljavno zasedanje skupščine že 1/3 navzočih poslancev. Upravno razdelitev je predpisal zakon leta 1922, ki pa ni upošteval etničnih meja. Federalizem ali »avtonomizem«: so zagovarjale slovenska, hrvatska in muslimanska buržoazija, seveda z odstopanji, srbska buržoazija je bila v glavnem za centralizem. Za Srbe zgodovinske pokrajine niso bile elemente federalizma. Velik sklop dokumentov nam kaže politične programe buržoaznih strank, posebno poglavje pa so dokumenti o delu KPJ. Podrobno je prikazan prelom z uvedbo diktature 6. 1. 1929. Okoli petdeset dokumentov nam v naslednjem poglavju priča o političnem življenju v tridesetih letih, od prvih tajnih političnih akcij buržoazije do leta 1938. Avtorja sta kot posebno poglavje uvrstila tudi nekaj dokumentov, katerih avtorji so tuji, ki so položaj v kraljevini opazovali od zunaj (Seton-Watson) oziroma so kot tuji bivali pri nas (poročila poslaništva Velike Britanije v Beogradu).

Ena od prelomnic v predvojni politiki je za avtorja sporazum Cvetković-Maček. S tem sporazumom naj bi se končalo centralistično obdobje v kraljevini. Težko je reči, da je bil ta sporazum pot k demokratizaciji političnega življenja. Federalizacija z ustanovitvijo banovine Hrvatske je »reševala«: le nacionalno vprašanje, socialno vprašanje pa je ostalo. Prvi del se zaključuje z dokumenti, ki kažejo politiko meščanskih strank po sporazumu in delo KPJ v tridesetih letih.

Drugi del zbirke nam predstavlja dokumente, nastale med NOB, tako tiste, ki so nastali na strani narodnoosvobodilnega gibanja, kot one, katerih avtorji so bili meščanski politiki in kvizlingi. Pot partizanskega boja je prikazana od pozivov na upor do zaključka vojne. Bolj pa so pomembni dokumenti, ki govorijo o politični dejavnosti. Prikazan je razvoj ljudske oblasti od prvih začetkov do ustanovitve AVNOJ in potrditve federativnega ustroja bodoče države. Obsežen je tudi prikaz »konceptij nacionalno čistih držav v okviru nove Evrope«, kjer sta avtorja predstavila dokumente o ustaških, četniških in muslimanskih zamislih. Preden so predstavljeni dokumenti o pripravah in delu drugega zasedanja AVNOJ, si lahko preberemo, kakšna upanja je gojila vlada v Londonu. Za čas od priprav za zasedanje v Jajcu do začetka dela ustavodajne skupščine sta avtorja zbrala prek sto dokumentov. Dodala sta jim še kratka sklopa dokumentov o četniškem »svetosavskem«: kongresu in o stališčih HSS do narodnoosvobodilnega gibanja. Predvsem pa je podrobno prikazan proces federalizacije, vloga pokrajinskih antifašističnih skupščin in razvoj Demokratske federativne Jugoslavije. Precej dokumentov se ukvarja s položajem Srbije v DFJ. Mnogo dokumentov prikazuje položaj takoj po osvoboditvi. Tako so tu dokumenti o delu Ljudske fronte, o tretjem zasedanju AVNOJ. Predstavljeni so tudi dokumenti, ki kažejo aktivnost meščanskih strank, npr. DS, NRS ter socialistov in socialdemokratov.

V tretjem delu, ki sta ga razdelila na štirinajst poglavij, je prikazan razvoj od priprav na sprejemanje ustave jeseni 1945 do najnovjših dogodkov na Kosovu leta 1981. Času do sprejema ustave leta 1963 sta avtorja namenila šest poglavij. Viri predstavljajo sprejemanje prvih poveljnih ustav 1946 in 1947 ter ustavnih sprememb 1953. Posebna poglavja so v tem času namenjena problemom meja in manjšin ter odnosom z Bolgarijo, težavam s katoliško cerkvijo ter nacionalni politiki KPJ in programu ZKJ. V že omenjenem delu o ustavnih spremembah leta 1953 so tudi dokumenti o gospodarstvu in samoupravljanju. O ustavnem razvoju in problemih med leti 1963 in 1974 je govora v treh poglavjih. Eno poglavje je namenjeno problemu nacionalizma v šestdesetih in sedemdesetih letih. Zbirka dokumentov se zaključuje s poglavjem o ustavi 1974, kontrarevoluciji na Kosovu 1981, političnih odnosih v Srbiji in s poglavjem o položaju srbohrvatskega jezika. V tem poglavju so dokumenti iz časa med 1944 in 1986. Prvemu in tretjemu delu sta avtorja dodala še nekaj statističnih tabel; prvemu o šolstvu v kraljevini Jugoslaviji, tretjemu pa o prebivalstvu in družbeno-ekonomskem razvoju po osvoboditvi. Pri izbiri dokumentov; ki sta jih uvrstila v tretji del, sta imela avtorja težave, saj je mnogo virov še nedostopnih.

Avtorja sta dokumentom dodala obširen znanstven aparat, ki osvetljuje posamezne dokumente in dogodke. Že v predgovoru nas opozarjata na izdaje dokumentov za vse obdobje, saj so z izdajanjem začeli zelo zgodaj, s čimer se danes ne moremo pohvaliti. Morda v prvem delu pogrešamo več dokumentov, ki bi govorili o gospodarstvu, čeprav nekateri govorijo o gospodarskih vprašanjih. Vsekakor pa si želimo, da bi avtorja nadaljevala z objavljanjem virov in tako bogatila našo tovrstno šibko produkcijo.

Bojan Balkovec